

**עמדות בנושא חינוך פוליטי
בתקופת אירועי 7 באוקטובר 2023**

דוח מחקר

יצחק גילת רחל שגיא

טבת תשפ"ד דצמבר 2023

תקציר

רקע

הדוח הנוכחי מציג ממצאי מחקר שנערך ברשות המחקר של המרכז האקדמי לוינסקי-וינגייט ובחן עמדות כלפי קיום דיונים בנושאים מעוררי מחלוקת בכיתות. הסוגיה של שילוב דיונים בנושאים חברתיים ופוליטיים מעוררי מחלוקת מעסיקה את מערכת החינוך ואת הציבור כולו, מראשית ימיה של המדינה. לסוגיה זו יש היבט עקרוני, הנוגע במהותו ובתפקידו של החינוך. כמו כן יש לה היבט מעשי, הנוגע ליישום המשימה של קיום דיונים בנושאים מעוררי מחלוקת: מי אמור לנהל דיונים כאלה - מורים לאזרחות, מחנכים, כל המורים? מהו מרחב חופש הביטוי של המורה/המנחה את הדיונים?

סוגיה זו נבחנת באופן שוטף באמצעות סקר שנערך בקרב מבוגרים באוכלוסייה היהודית. המסגרת העיונית אשר שימשה כבסיס לסקר היא מיפוי העמדות כלפי קיום דיונים בנושאים מעוררי מחלוקת (להלן 'חינוך פוליטי') לשלוש גישות: א. חינוך א-פוליטי, הנמנע לגמרי מעיסוק בנושאים אלה; ב. חינוך פוליטי, המיועד לפיתוח גישה ביקורתית, לגיבוש עמדות אישיות ולקידום מעורבות חברתית של תלמידים; ג. חינוך אידיאולוגי המיועד לשכנע את התלמידים בעמדות מסוימות. בגישה השנייה ערכנו חלוקה נוספת בין גישה שבה המורה נמנע מהבעת דעה אישית ומסתפק בניהול הדיון לבין גישה שבה המורה מביע דעה אישית כחלק מן הדיון, אך אינו מנסה לשכנע את התלמידים.

מטרות המחקר

- א. לבחון עמדות כלפי חינוך פוליטי בקרב מבוגרים.
- ב. לבחון שינויים בעמדות כלפי חינוך פוליטי במהלך השנים האחרונות.
- ג. לבחון קשרים בין עמדות כלפי חינוך פוליטי לבין מאפיינים סוציו-דמוגרפיים ופוליטיים.

שיטה

במחקר השתתפו 502 מבוגרים, המהווים מדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית מעל גיל 18. הנתונים נאספו באמצעות סקר שהועבר באמצע חודש נובמבר 2023. הסקר הועבר בימים של מלחמת "חרבות ברזל". המשתתפים מילאו שאלון שפותח לצורך המחקר. חלקו העיקרי של השאלון בחן את עמדותיהם כלפי חינוך פוליטי. בנוסף, נכללו שאלות בדבר מטרות החינוך בימי המלחמה ובימי שגרה.

ממצאים עיקריים

- א. המשיבים התבקשו להביע העדפה של אסטרטגיות של חינוך פוליטי, ונמצא כי הרוב הגדול (72%) תומך באסטרטגיות שכוללות דיון. השוואה עם הממצאים משנת תשפ"ג מגלה שחלה ירידה בתמיכה (81%).
- ב. בבדיקה מפורטת יותר של עמדתם בנושא, התבקשו המשיבים לבחור אחת מבין ארבע אסטרטגיות של חינוך פוליטי: א. להימנע מדיונים; ב. לקיים דיונים אך ללא הבעת דעה של המורה; ג. לקיים דיונים עם הבעת דעה אך ללא כוונה לשכנע את התלמידים; ד. לקיים דיונים עם כוונה לשכנע את התלמידים בעמדת המורה. הממצאים מראים שהאסטרטגיה המועדפת על המבוגרים היא קיום דיונים ללא הבעת דעה של המורה.

- ג. נמצא קשר בין העמדה (בעד חינוך פוליטי או הימנעות ממנו) לרמת ההשכלה - אנשים משכילים יותר בעד עיסוק בחינוך פוליטי בכיתה.
- ד. נמצא קשר בין העמדה כלפי חינוך פוליטי לבין רמת הדתיות של המשיבים - התמיכה בחינוך פוליטי גבוהה יותר בקרב חילונים מאשר בקרב חרדים. אחוז התומכים בחינוך פוליטי אצל המבוגרים החילונים הוא 78% (עלייה מתשפ"ג - 74%) לעומת 49% אצל החרדים (אחוז דומה לתשפ"ג). מעניין לציין שבקרב הדתיים חלה ירידה בתמיכה משנת תשפ"ג מ-73% ל-65%.
- ה. נמצא קשר ברור בין העמדה כלפי חינוך פוליטי לבין הנטייה הפוליטית - אחוז התמיכה בקרב מבוגרים המגדירים עצמם "שמאל" (89) גבוה מזה של מבוגרים ב"מרכז" (76) ומאשר אצל מבוגרים ב"ימין" (66). היות שקיימת זיקה בין רמת דתיות לבין נטייה פוליטית, שתי התופעות האחרונות שדווחו אינן בלתי תלויות. עם זאת הן אינן זהות: רוב הדתיים הם בעלי נטייה ימנית, אך בקרב החילונים יש פיזור של שלושת הזרמים הפוליטיים.
- ו. נמצא שמשותפים המחזיקים בעמדה שצריך פתרון פוליטי לסכסוך עם הפלסטינים הם בעד חינוך פוליטי - 82%, לעומת 68% שעמדתם היא שלא ניתן להגיע לפתרון פוליטי.
- ז. הממצאים מראים שהסוגיה המעוררת את ההתנגדות הרבה ביותר לדון בה, היא שוויון הזדמנויות מלא לערבים (40%). ביקורת על בית המשפט העליון ונישואים חד־מיניים זכו גם גן לאחוז גבוה של התנגדות לערוך בהן דיון במסגרת הכיתה (34% כל אחת).
- לסיכום, ממצאי המחקר הנוכחי מצביעים על תמיכה גבוהה בקיום דיונים בנושאים מעוררי מחלוקת בכיתה. עם זאת, מידת התמיכה שונה מאוד בזיקה לרמת דתיות ולנטייה פוליטית - היא מתונה בקרב דתיים ובקרב אנשים בעלי נטייה פוליטית ימנית, והיא נמוכה בקרב מבוגרים חרדים. תופעה זו משקפת ככל הנראה את המחלוקת בחברה הישראלית בין חילונים לדתיים ובין ימנים ושמאלנים, ומראה כי המחלוקת מתבטאת לא רק בתכנים אלא גם בעצם הלגיטימיות של דיון על אודות תכנים אלה, במסגרת בית הספר. ממצא זה מזמין ריבוי מפגשים בין תלמידים חילונים, דתיים וחרדים, שיעסקו בסוגיות מעוררות מחלוקת על מנת ללבן אותן ולא על מנת לשכנע את הצד השני.

עמדות בנושא חינוך פוליטי בתקופת מאורעות ה-7 באוקטובר

רקע

המפגש הטעון בין חינוך לבין פוליטיקה הגיע למרכז הבמה של הסיקור התקשורתי והשיח הציבורי כבר בשנותיה הראשונות של המדינה, כאשר ד"ר ישראל אלדד הגיש עתירה נגד החלטתו של שר הביטחון, דוד בן-גוריון, למנוע את העסקתו כמורה. הוא טען כי המניע האמיתי להחלטה זאת היה החשש מפני הטפה פוליטית לעמדות המנוגדות לאלה של הממשלה, שכן ד"ר אלדד היה מפקד ארגון הלח"י וידוע בעמדותיו ובלהט הפוליטי שלו. בית המשפט, שקיבל את העתירה, הסתמך אומנם על נימוקים מינהליים, אולם השופט הביע משאלה ש"לא ירחק היום והכנסת תחוקק חוק אשר יאסור איסור חמור על מורים ומחנכים [...] לעסוק בין בגלוי ובין בסתר [...] בענייני פוליטיקה" (בג"ץ 144/50, עמ' 404). על אף השינויים שחלו במעמדו של החינוך הפוליטי במערכת החינוך בישראל במהלך השנים (ראו סקירה אצל מיכאלי, 2014), נוכחותה של סוגיית החינוך הפוליטי ממשיכה ללוות את מערכת החינוך, בישראל ובעולם (Hess & McAvoy, 2015) וקרוב לוודאי תמשיך ללוות אותה גם בעתיד, הן ברמה המערכתית של עיצוב מדיניות והן ברמה הפרטנית של התמודדות מחנכים ומורים עם שילוב סוגיות מעוררות מחלוקת בעלות משמעויות פוליטיות, בפרקטיקה של ההוראה.

הדיון בסוגיית החינוך הפוליטי, בישראל כמו במדינות אחרות, מעוגן במחלוקת בסיסית בנוגע למהותו של החינוך ולתפקידים של בתי ספר. ניתן לזהות שתי תפיסות קיצוניות: התפיסה האחת גורסת כי תפקידם של בתי ספר הוא להקנות ידע לתלמידים על מנת להכיר את המציאות כפי שהיא (Rorty, 1990). גישה זו מוליכה למסקנה כי על בית הספר להדיר את החינוך הפוליטי מתוכנית הלימודים ומן הדיאלוג שבין מורים לתלמידיהם. התפיסה המנוגדת, שצבי לם (1999) כינה 'חינוך אידיאולוגי', גורסת כי אחד מתפקידיו של בית הספר הוא להנחיל עמדות פוליטיות באופן גלוי וישיר. בין שתי הגישות הללו קיים מרחב לגישה שלישית, אשר הוצגה על ידי לם (2002) כחלופה המתאימה בעיניו לראיית תפקידו של בית הספר בהקשר לחינוך פוליטי. גישה זו תומכת בשילובו של חינוך פוליטי בהוראה, אך מבהירה כי מטרת העיסוק בו היא הקניה של מיומנויות קוגניטיביות וחברתיות של התלמיד, במיוחד חשיבה ביקורתית, גיבוש עמדות אישיות וקידום המעורבות החברתית. בהתאם לגישה זו, תפקידו של המורה הוא לספק לתלמידים הזדמנויות לדון בסוגיות מעוררות מחלוקת, לדאוג להצגה של מגוון דעות ולעודד אותם לחשיבה ביקורתית ומעמיקה של הסוגיות ומשמעויותיהן האישיות והחברתיות. בתוך העמדה הזאת ניתן לערוך הבחנה נוספת בין שתי גישות באשר לתפקידו של המורה בעת הדיון בכיתה. גישה אחת גורסת כי המורה אמור להימנע מהבעת הדעה שלו בסוגיות העולות לדיון ולהסתפק בתפקיד של מנחה הדיון ומטפח כישורים של אוריינות פוליטית בקרב התלמידים. הגישה השנייה גורסת כי המורה יכול להביע את דעתו האישית על מנת לתת לגיטימציה לתלמידים, לעורר את הדיון ואולי גם להגדיל את מגוון הדעות. אולם על המורה להימנע מלנסות לשכנע את התלמידים לאמץ את דעתו.

ניתן לתאר, אם כך, ארבע גישות המגדירות את מרחב התמרון של מערכת החינוך ושל המורים עצמם בנוגע לחינוך פוליטי: א. חינוך א-פוליטי, הנמנע לגמרי מעיסוק בנושאים אלה; ב. חינוך פוליטי ללא הבעת דעה אישית; ג. חינוך פוליטי הכולל הבעת דעה אישית לצורך קידום איכות הדיון; ד. חינוך אידיאולוגי המיועד לשכנע את התלמידים בעמדות מסוימות. גישות אלה מהוות מסגרת לעיצוב המדיניות בנוגע לחינוך פוליטי, הן ברמה המערכתית - ההנחיות של משרד החינוך בנושא זה - והן ברמה הפרטנית - ההחלטות שמקבלים מורים בפרקטיקה של עבודת ההוראה.

משרד החינוך התווה את העיקרון וקבע הנחיות בתחום זה ופרסם אותם בחוזר מנכ"ל (2016), ובו נכתב:

חשוב שהמורה יעלה לדיון שאלות שעל סדר היום הציבורי ויעורר בכיתה שיחה בנושאים שנויים במחלוקת. עידוד שיח מהסוג הזה הוא חלק מהחינוך למעורבות אזרחית-חברתית והוא מדרבן ללקיחת אחריות של הפרט בחברה. שיח כזה מעודד תלמידים לפתיחות, לסובלנות, לדיאלוג ולחשיבה מעמיקה, שהם ממטרות החינוך הממלכתי. עם זאת חשוב שהשיח בכיתה ייעשה בדרך המעודדת דיאלוג וחיפוש אחר האפשרות להסכמה או למציאת בסיס משותף בתוך המחלוקת. קיום השיח בנושאים שנויים במחלוקת תוך מתן ביטוי לעמדות השונות יאפשר לתלמידים להתלבט, לשקול ולגבש דעה על בסיס ידע, ביקורתיות וחשיבה עצמאית. במסגרת הדיון הכיתתי, אם וכאשר המורה נוקט עמדה, עליו לעשות זאת בהתאם למסגרת שחוק החינוך הממלכתי מתווה, בצורה שלא תתפרש כמחייבת את התלמידים לתפיסה מסוימת ובהתחשב בכך שהוא מייצג בעיני התלמידים את בית הספר, את המדינה ולעתים אף את החברה כולה. (משרד החינוך, 2016)

הנחיות אלו מספקות למחנכים מסגרת ברורה למדי שבתוכה הם אמורים לפעול בתחום החינוך הפוליטי אך אינן יכולות לשחרר את המורים ואת אנשי החינוך האחרים מן ההתלבטות העקרונית בנושא ומן ההחלטות שהם מקבלים בעבודת ההוראה האישית שלהם. החלטות אלה מושפעות מן העמדות בתחום החינוך הפוליטי ולפיכך יש עניין להכיר עמדות אלה. בשנים שעברו פותח במכללת לוינסקי לחינוך שאלון הבוחן עמדות כלפי חינוך פוליטי, ונערך מחקר על מדגם מייצג של מבוגרים ושל תלמידים בנושא זה. הממצאים הראו שרוב הציבור תומך בקיום דיונים מעוררי מחלוקת בכיתה, כאשר תלמידים מחזיקים בעמדה חיובית יותר מאשר מבוגרים. עוד נמצא, שקיים קשר ברור בין העמדה כלפי חינוך פוליטי לבין רמת הדתיות של המשיב והנטייה הפוליטית: העמדות היו יותר חיוביות אצל משיבים שהגדירו עצמם כחילוניים ואצל משיבים שהגדירו עצמם כשמאלנים, מאשר אצל משיבים דתיים ואצל משיבים ימניים בגישתם הפוליטית. המחקר הנוכחי ממשיך את המעקב אחרי העמדות בנושא חינוך פוליטי ומבקש לבחון האם הממצאים שהתקבלו בשתי השנים הקודמות נשארים יציבים או יש בהם שינויים. המחקר נערך השנה - בימי המלחמה בעקבות מאורעות 7 באוקטובר, בדומה למחקר שנערך בשנה שעברה - בזמן הסערה הציבורית בעקבות ההפיכה המשפטית, כאשר בשיח הציבורי והתקשורתי יש בולטות גבוהה של נושאים מעוררי מחלוקת בחברה הישראלית וייתכן כי מצב זה ישתקף בעמדות המשיבים.

מטרות המחקר

- א. לבחון עמדות כלפי חינוך פוליטי¹ בקרב מבוגרים.
- ב. לבחון שינויים בעמדות כלפי חינוך פוליטי בין השנים הקודמות לשנה הנוכחית.
- ג. לבחון קשרים בין עמדות כלפי חינוך פוליטי לבין מאפיינים סוציו-דמוגרפיים ופוליטיים.
- ד. לבחון מהם ההיבטים שעל מערכת החינוך להתמקד בהם במציאות הנוכחית (אירועי ה-7 באוקטובר 2023).
- ה. לבחון מהם ההיבטים שעל מערכת החינוך להתמקד בהם בימי שגרה ולבחון שינויים שחלו מאז אפריל 2023.

¹ המשמעות של "חינוך פוליטי" בדוח הנוכחי היא קיום דיונים בכיתה בנושאים מעוררי מחלוקת חברתית

שיטה

מערך

המחקר נערך בגישה כמותית במערך מתאמי, שבוחן תופעות כפי שהן מתרחשות במציאות, ללא התערבות החוקר. הנתונים נאספו באמצעות שאלון מובנה שהועבר למדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית הבוגרת.

משתתפים

מדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית הבוגרת, שכלל 502 משיבים² עם חלוקה מאוזנת בין נשים לגברים, גיל ממוצע של 43.3 וסטיית תקן של 7.33. תיאור המשתתפים על פי מאפיינים סוציו-דמוגרפיים מוצג בלוח 1.

לוח 1: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים ופוליטיים של משתתפי המחקר (באחוזים)

50.4	גברים	מין
0.6	יסודית	השכלה
14.9	תיכונית	
25.5	על תיכונית	
59.0	אקדמאית	
48.6	חילוני	דתיות
27.9	מסורתית	
13.3	דתי	
10.2	חרדי	
50.4	ימין	השתייכות פוליטית
36.5	מרכז	
9.4	שמאל	
3.8	לא יודע	
13.3	חינוך	תחום עיסוק

כלים

הנתונים נאספו באמצעות שאלון מובנה אשר פותח במיוחד לצורך המחקר הנוכחי. השאלון מבוסס על הגדרות של חינוך פוליטי המוצגות בספרות המקצועית (לם, 2002; מיכאלי, 2014) כאשר השאלות מותאמות לסוגיות המרכזיות המעסיקות את הציבור בישראל במציאות החברתית-פוליטית.

חלק א' - עמדות כלפי חינוך פוליטי

שאלה שבה נבחנה העמדה בהקשר לסוגיות ספציפיות המעוררות מחלוקת בציבור הישראלי. למשתתפים הוצגו ארבע גישות לחינוך פוליטי והם התבקשו לבחור את הגישה המתאימה ביותר לדעתם בהקשר של כל אחת מ-15 סוגיות חברתיות או פוליטיות מעוררות מחלוקת. הגישות הן:

- א. על המורה להימנע לחלוטין מלדבר בכיתה על נושאים אלה.
- ב. על המורה לעורר דיון בכיתה אך לא להביע את דעתו האישית.
- ג. על המורה לעורר דיון ולהביע את דעתו האישית כחלק ממנו, ללא כוונה לשכנע.
- ד. על המורה לעורר דיון ולהביע עמדה אישית במטרה לשכנע.

² המחקר לא כלל את האוכלוסייה הערבית מכיוון שהסוגיות שנכללו בשאלון יכולות להיות בעלות משמעות שונה באוכלוסייה הערבית, דבר הפוגע בתקפות ההשוואה ומצריך מחקר נפרד.

חמש עשרה הסוגיות נבחרו על סמך קבוצת מיקוד של מרצים במכללה לחינוך, והן מייצגות תחומים שונים בשיח הציבורי המהווים מוקדי מתח: תחום מדיני (לדוגמה, "הרחבת ההתנחלויות ביהודה ושומרון"), יחסי דתיים-חילוניים (לדוגמה, "גיוס חרדים לצבא"), יחסי יהודים-ערבים (לדוגמה, "שוויון הזדמנויות מלא לאזרחים ערבים במדינת ישראל"), תחום עדתי (לדוגמה, "חיזוק התרבות המזרחית בתקשורת"), בתחום של זכויות אזרחיות (לדוגמה, "נישואים חד-מיניים") ובסוגיות הקשורות להפיכה המשפטית (לדוגמה, "מעמד מערכת המשפט במדינה"). הרשימה המלאה של הסוגיות נמצאת בפרק הממצאים שלהלן.

חלק ב' - שינוי עמדה ביחס לפתרון הסכסוך עם הפלסטינים

שאלה ישירה שבה התבקשו המשתתפים לציין האם הם שינו את דעתם בעקבות מאורעות ה-7 באוקטובר והאם ניתן להגיע לפתרון מדיני או לא. בנוסף, לנמק את עמדתם בשאלה פתוחה.

חלק ג' - מאפיינים סוציו-דמוגרפיים ופוליטיים

המאפיינים הם: מין, גיל, השכלה, דתיות, תפיסה פוליטית ותחום עיסוק (חינוך/אחר).

ממצאים

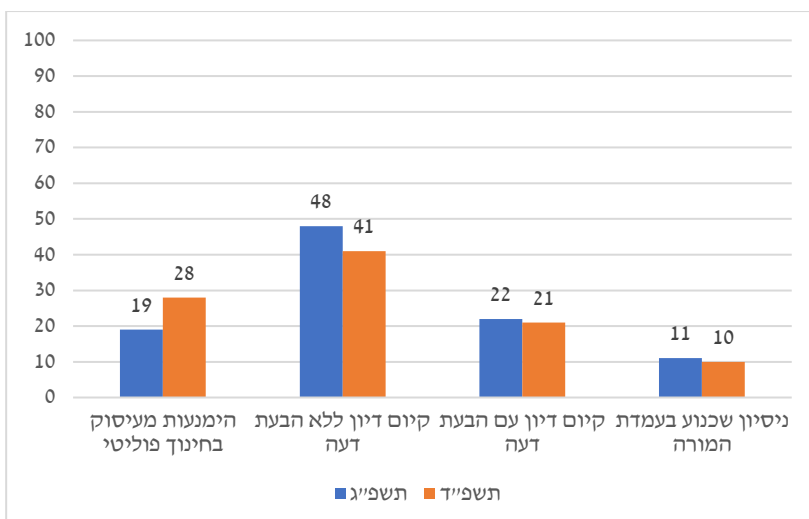
בדיקת ההעדפה של כל אחת מארבע האסטרטגיות של חינוך פוליטי

המדד להעדפת האסטרטגיות חושב באופן הבא: תחילה נציג כמה פעמים בחר המשיב בכל אחת מארבע האסטרטגיות, מתוך 15 הסוגיות הכלולות בשאלון. כך, לדוגמה, משיב מסוים יכול היה לבחור הימנעות בשלוש אסטרטגיות, דיון ללא הבעת דעה בשלוש אסטרטגיות, דיון עם הבעת דעה בשמונה אסטרטגיות ושכנוע – באסטרטגיה אחת (סך הכול 15). מספר הבחירות תורגמו לאחוזים (מתוך 15), כך שאחוזי ההעדפה של כל אסטרטגיה אצל אותו משיב היו: 20% להימנעות, 20% לדיון ללא הבעת דעה, 53.3% לדיון עם הבעת דעה, ו-6.6% לשכנוע (סך הכול 100%). לכל משיב חושבו, אם כך, ארבעה ציונים, שכל אחד מהם נע בין 0 ל-100, ואשר שיקפו את העדפת האסטרטגיה. בין הציונים יש תלות, כך שהעדפה גבוהה של אסטרטגיה אחת באה על חשבון האחרות. לוח 2 מציג את הממצאים שהתקבלו בסקר הנוכחי, בהשוואה לסקרים קודמים. תרשים מספר 2 מציג את הממצאים של הסקר הנוכחי. הנתונים המוצגים בלוח ובתרשים מראים את עוצמת ההעדפה של כל אחת מן האסטרטגיות, בסולם הנע בין 0 ל-100.

לוח 2: מידת ההעדפה של המשיבים לארבע אסטרטגיות של חינוך פוליטי בכיתה בקרב מבוגרים -

השוואה בין השנים תשע"ח-תשפ"ד

האסטרטגיה	תשפ"ד	תשפ"ג	תשפ"א	תש"ף	תשע"ט	תשע"ח
הימנעות מעיסוק בחינוך פוליטי	28	19	17	17	16	18
קיום דיון ללא הבעת דעה	41	48	48	50	49	48
קיום דיון עם הבעת דעה	21	22	26	26	25	25
ניסיון שכנוע בעמדת המורה	10	11	9	7	10	9
סך הכול	100	100	100	100	100	100

תרשים 2: עמדות כלפי ארבע אסטרטגיות של חינוך פוליטי בכיתה, בשנים תשפ"ד ותשפ"ג (באחוזים)

הממצאים מראים שאחוז המעדיפים הימנעות מדיון עלה משנת תשפ"ג. שינוי מזערי חל בשתי האסטרטגיות של דיון עם הבעת דעה או שכנוע. יש לציין שכמעט שלא חלו תנודות בדעות של המבוגרים לאורך השנים האחרונות, פרט לעלייה הגדולה השנה באסטרטגיה של "לא לדבר".

עמדות כלפי חינוך פוליטי בזיקה לסוגיות בעלות תוכן שונה

במטרה לבחון את העמדה כלפי קיום דיונים בהקשר לתוכן הסוגיה, חושבה התפלגות המשיבים לתומכים ומתנגדים (לקיום דיון) בכל אחת מ-15 הסוגיות. התוצאות מוצגות בלוח 3. הלוח מציג רק את אחוז המתנגדים, במטרה להאיר את הסוגיות הנחשבות לרגישות בשיח החינוכי.

לוח 3: אחוז הסבורים שאין לדון בסוגיות מעוררות מחלוקת בכיתה, בחמש השנים האחרונות

תשפ"ד	תשפ"ג	תשפ"א	תש"ף	תשע"ט	
32.3	17.1				המחלוקת סביב השינוי בחקיקה לגבי מערכת המשפט
21.7					מעמד מערכת המשפט במדינה*
34.1					ביקורת על בית המשפט העליון*
29.9	18.1	15.6	19	16	גיוס חרדים לצבא
30.3	21.7	18.6	21	19	לימודים אקדמאים בקבוצות נפרדות
29.7	21.7	16.0	17	16	גירוש מבקשי מקלט מישראל
23.9	20.3	13.4	13	13	פתרון לסכסוך עם הפלסטינים
9.4	7.2	7.2	9	8	זכות העם היהודי על ארץ ישראל
29.7	23.9	17.2	17	17	הרחבת ההתנחלויות ביהודה ושומרון
25.9	21.3	15.2	17	15	תחבורה ציבורית בשבת
33.7	27.3	26.1	27	25	מוסריות פעולות צה"ל בשטחים
25.3	13.7	18.0	14	15	חיזוק התרבות המזרחית (מוזיקה, ספרות)
19.9	10.0	11.2	9	9	השוואת שכר העבודה של נשים וגברים
34.3	25.7	25.3	23	25	נישואים חד מיניים
39.8	12.4	22.0	22	25	שוויון הזדמנויות מלא לערבים

*הסוגיה לא נכללה בסקרים קודמים

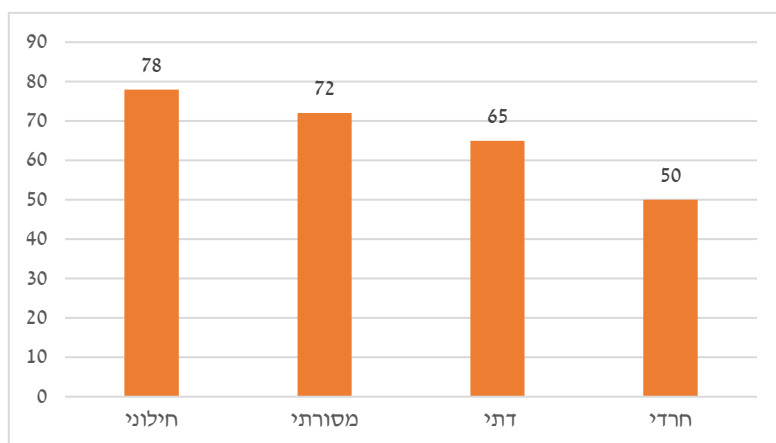
הממצאים מראים שהסוגיה המעוררת את ההתנגדות הרבה ביותר לדון בה, היא שוויון הזדמנויות מלא לערבים (40%). סוגיות הביקורת על בית המשפט העליון (34%) ונישואים חד מיניים (34%) זכו לאחוז גבוה של התנגדות לערוך בהן דיון במסגרת הכיתה.

קשר בין מאפיינים סוציו-דמוגרפיים ופוליטיים לבין עמדה כלפי חינוך פוליטי

הקשר בין העמדה כלפי חינוך פוליטי (הסכמה לעומת התנגדות) לבין המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים נבדק לגבי מין, השכלה, דתיות ונטייה פוליטית. העמדה כלפי חינוך פוליטי בכיתה נמצאה קשורה באופן מובהק להשכלה ($p < .001$), לרמת דתיות ($p < .001$) ולעמדה פוליטית ($p < .001$), כשהחילונים והמסורתיים בעד העיסוק יותר מהדתיים והחרדים. כמו כן בעלי עמדה של שמאל יותר מימין ומרכז. ממצאים דומים התקבלו גם בשנים קודמות שבהן נערך המחקר.

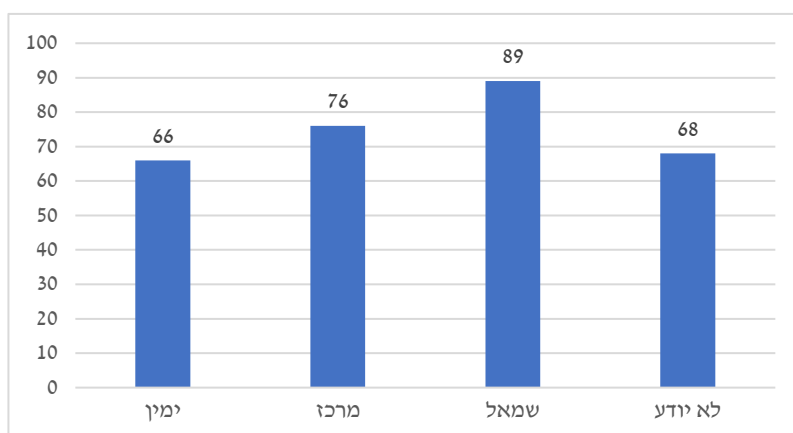
השכלה: בעלי השכלה אקדמאית (76.2%) בעד חינוך פוליטי בכיתה יותר מבעלי השכלה עליתכונית (68.9%) ותיכונית (61.6%).

רמת דתיות: תרשים 3 מציג את הממצאים שהתקבלו.

תרשים 3: אחוז התומכים בחינוך פוליטי בכיתה, בזיקה לרמת דתיות, בשנת תשפ"ד

נטייה פוליטית: תרשים 4 מציג את הממצאים שהתקבלו.

תרשים 4: אחוז התומכים בחינוך פוליטי בכיתה, בזיקה לנטייה פוליטית בשנת תשפ"ד

השפעת מאורעות ה-7 באוקטובר על פתרון הסכסוך עם הפלסטינים

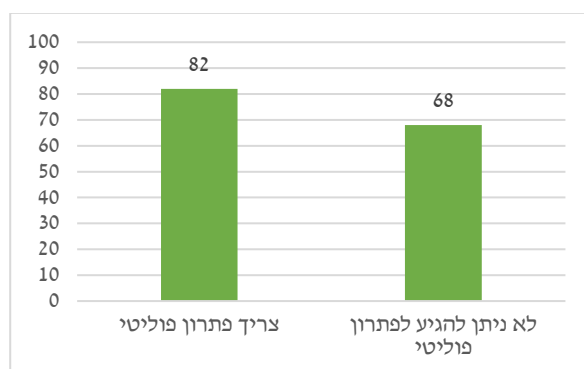
40% השיבו שדעתם השתנתה בעקבות המאורעות. 28.5% אומרים שצריך למצוא פתרון מדיני ו-71.5% אומרים שלא ניתן להגיע לפתרון מדיני. 78.1% מבין אלה ששינו את דעתם ו-67.1% שלא שינו את דעתם טוענים שלא ניתן להגיע לפתרון מדיני. מבין אלה שטוענים שניתן להגיע לפתרון מדיני 69.2% לא שינו את דעתם.

לא נמצא קשר בין העמדה לגבי פתרון הסכסוך למין ולהשכלה.

רמת דתיות - מבין החילונים, 40.2% חושבים שניתן להגיע לפתרון מדיני, 22.9% מהמסורתיים, 9% מהדתיים ו-13.7% מהחרדים. ההבדלים מובהקים (0.001).

נטייה פוליטית - מבין בעלי נטייה פוליטית ימין, 15% חושבים שניתן להגיע לפתרון מדיני, 36.1% מהמרכז, 72.3% מהשמאל. ההבדלים מובהקים (0.001).

חינוך פוליטי - נמצאו הבדלים באחוז התומכים בחינוך פוליטי בכיתה בזיקה לעמדה לגבי פתרון פוליטי (0.001). האחוזים בתרשים 5.

תרשים 5: אחוז התומכים בחינוך פוליטי בכיתה, בזיקה לעמדה לגבי פתרון פוליטי

דיון

מטרת המחקר הייתה ללמוד על עמדות מבוגרים כלפי חינוך פוליטי, שהוגדר כקיום דיונים בנושאים מעוררי מחלוקת חברתית ופוליטית. כמו כן ביקשנו לבחון האם יש שינויים בעמדות אלה בהשוואה לממצאים שהתקבלו בשנים שעברו.

הממצאים שהתקבלו במחקר הנוכחי, כמו גם אלה שהתקבלו בשנתיים הקודמות, מראים שרוב המשיבים תומכים בחינוך פוליטי בבית הספר: מידת התמיכה הייתה בשיעור של 72% אצל המבוגרים - ירידה של 9% משנת תשפ"ג. עמדה זו עולה בקנה אחד עם התפיסה של חוקרים בתחום החינוך הפוליטי בארץ (מיכאלי, 2014) ובעולם (Hess & McAvoy, 2015) וכן עם התפיסה של משרד החינוך, המעודד שילוב דיונים בנושאים מעוררי מחלוקת, לצורך קידום מעורבות חברתית, העלאת השולבו והכבוד לאחר ופיתוח חשיבה ביקורתית (חוזר מנכ"ל, 2016). התוצאות מראות שהציבור הרחב תומך בתפיסה של אנשי מקצוע ושל קובעי מדיניות, הגורסת כי בית הספר אינו מקום סטרילי למחלוקות חברתיות ופוליטיות, וכי חשוב להביא את המציאות החברתית לעולמם של התלמידים ולשלב את הדיון בה, כחלק מתפקידה של מערכת החינוך.

השוואה לאורך השנים האחרונות מצביעה על תנועתיות בעמדות של המבוגרים וירידה במידת בשתי השנים האחרונות. לא ניתן לקבוע האם מדובר בתחילתה של מגמה או בתנועה זמנית. יש לציין שהסקר הקודם (תשפ"ג) נערך בתקופת המחאה נגד ההפיכה המשפטית והסקר הנוכחי

בתקופת מלחמת 'חרבות ברזל'. הסקר של שנה הבאה יוכל לומר אם מגמת הירידה נבלמת או ממשיכה.

ממצא שחוזר על עצמו מדי שנה בכל הסקרים נוגע לאסטרטגיות המועדפות בדיונים בכיתה. נמצא כי המבוגרים מעדיפים קיום דיונים שבהם המורה נמנע מהבעת דעתו האישית. אולי ממצא זה נובע מהאמון הנמוך של המשיבים ביכולתם של המורים לנהל דיון הקשור בחינוך פוליטי בכיתה. הממצאים מראים כי יש להציב סייג למסקנה המעודדת בדבר התמיכה הגבוהה, יחסית, בקיום דיונים בנושאים מעוררי מחלוקת בכיתה. העמדה בנושא זה שונה במידה רבה בזיקה למידת הדתיות של המשיבים. בקרב משיבים דתיים, התמיכה גבוהה וירדה משנת תשפ"ג ובקרב משיבים חרדים התמיכה נמוכה ודומה לזו של תשפ"ג. כך, לדוגמה, מעל 78% מהמבוגרים החילוניים (שתמיכתם עלתה מתשפ"ג), לעומת כ-50% מהחרדים, תומכים בחינוך פוליטי. נוכח המחלוקות והשסעים בחברה הישראלית, מממצאים אלה מראים כי המחלוקות נוגעות לא רק בתכנים ובנושאים של ההווה החברתית במדינה, אלא גם בלגיטימיות של קיום דיונים סביב נושאים אלה. היות שבישראל קיימות מערכות חינוך נפרדות לקבוצות הדתיות השונות ("זרמים" שונים לממלכתי, לממלכתי דתי ולחרדי), מתקיים מעט מאוד שיח חוצה "זרמים". שיח כזה, המנוהל כהלכה, עשוי להועיל לא רק בהעשרת הידע ובגיוון זוויות הראייה על הסוגיות השונות, אלא גם להראות את החיוניות של עצם שילובו בדיאלוג המתקיים בין הקבוצות החברתיות-תרבותיות השונות בישראל.

הממצאים מצביעים על כך שאלה החושבים שצריך פתרון פוליטי לסוגיה הפלסטינית הם בעד דיון פוליטי בכיתה, יחסית לאלה שחושבים שלא ניתן להגיע לפתרון. יש לחשוב על דרכים לשלב דיונים בכיתה ואף להכשיר את המורים לנהל אותם עוד טרם הגעתם למערכת החינוך.

מקורות

- לם, צ' (1999). פוליטיקה בחינוך: מקומה כנושא לימודים בהכשרת מורים. מכון מופ"ת.
- לם, צ' (2002). במערבולת האידיאולוגיות: יסודות החינוך במאה העשרים. מאגנס.
- מיכאלי, נ' (2014). חינוך ופוליטיקה במערכת החינוך הישראלית. ביטאון מכון מופ"ת, 54, 10–15.
- משרד החינוך (2016, 11 בדצמבר). התכנית הלאומית ללמידה משמעותית – השיח החינוכי על נושאים השנויים במחלוקת. משרד החינוך, מאגר חוזרי מנכ"ל. <https://did.li/dviZH>
- פסק דין בג"ץ 144/50 ד"ר ישראל שייב נ' שר הביטחון ואח' פ"ד ה, תשי"א/תשי"ב 1951.
- https://www.nevo.co.il/psika_word/elyon/5000144.pdf
- Hess, D., & McAvoy, P. (2015). *The political classroom: Evidence and ethics in democratic education*. Routledge.
- Rorty, R. (1990). The Dangers of over-philosophication – Reply to Arcilla and Nicholson. *Educational Theory*, 40(1), 41–4. <https://doi.org/10.1111/j.1741-5446.1990.00041.x>